

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: AMAÇLAR, UYGULAMA ve SORUNLAR

Murat KAYIKÇI

GİRİŞ

Türkiye'de kentsel dönüşüm, son yıllarda en sık kullanılan kavramlardan biri haline gelmiş, şaşırtıcı biçimde siyasal, mesleki ve akademik gündemin en üstüne yerleşmiştir. Kentsel dönüşümün, kentsel sorunların çözümünde en geçerli çözüm olarak savunulmasının yanında, kentsel gelişmenin, hatta ulusal gelişmenin en önemli araçlarından biri gibi sunulması onun siyasal söylemlerde sıklıkla kullanılmasına yol açmıştır. Mesleki açıdan da bakıldığında, gün geçtikçe kentsel dönüşüm kavramının yeniden kavranmaya ve uygulama yöntemlerinin daha çok tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Söz konusu kavramın gündemde bu kadar yer işgal etmesi, doğal olarak akademik ilgiyi de bu alana çekmiştir. Kavram, tanımlanmaya çalışılarak, kentsel dönüşüm süreci açıklanmak istenmiştir. Bu çalışmada da söz konusu kavramın gündeme gelmesinin nedenleri araştırılarak, kentsel dönüşümün amaçları konusuna odaklanılacak ve bu amaçlar sınıflandırılarak özellikle kentsel dönüşümün siyasal/ideolojik arkaplanı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yukarıda belirtilen amaç çerçevesinde ilk olarak kentsel dönüşüm kavramı tanımlanmaya çalışılacak, kentsel dönüşümü ortaya çıkaran koşullar, gereksinimler ortaya konulacaktır. Kentsel dönüşümün amaçları sınıflandırılarak açıklandıktan sonra, dünyadan ve ülkemizden uygulama örnekleri analiz edilecektir. Son olarak ise, kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan sorunlar tartışılacaktır.

KENTSEL DÖNÜŞÜM KAVRAMI

Kentsel dönüşüm, bir çok şekilde anlaşılabilen, tanımlanması güç bir kav-

* Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

ramdır. Literatürde kentsel dönüşümün birbirinden farklı bir çok tanımının yapıldığı görülmektedir. Bunun nedeni, kentsel dönüşüm sürecinin hedefleri, kapsamı ve amacının zamanla ve ülkeler arasında, değişen politik, ekonomik ve sosyal koşullar altında farklılık göstermesidir (Kocabaş, 2006: 2). Kentsel dönüşümden, uygulanmakta olan projenin niteliğine ve yerine göre, kentsel yenileme, kentsel yeniden canlandırma, kentsel yeniden yaratma, kentsel yeniden doğuş, kentsel yeniden geliştirme ya da imar, kentsel yeniden yapılandırma, kentsel koruma, kentsel soylulaştırma gibi kavramlar anlaşılabilir (Keleş, 2007: 2). Ancak, bu anlamlardan kentsel yenileme ya da kent yenileme (urban renewal) ile kentsel dönüşümün daha çok yeğlendiği ve birbirinin yerine kullanıldığı söylenebilir.

Kent yenileme anlamında kentsel dönüşüm Kentbilim Terimleri Sözlüğünde, “kamu girişimi ya da yardımıyla, yoksul komşuluklarının temizlenmesi, yapıların iyileştirilmesi, korunması, daha iyi barınma koşulları, tecim ve işleyim olanakları, kamu yapıları sağlanması amacıyla, yerel tasar ve izlenceler uyarınca, kentleri ve kent özeklerinin tümünü ya da bir bölümünü, günün değişen koşullarına daha iyi yanıt verebilecek duruma getirmek” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980: 74). Her ne kadar kent(sel) yenileme denmiş olsa da, kentsel dönüşümün öteki anlaşılan biçimlerindeki anlamların kastedildiği ve bu anlamlarda kentsel dönüşüm uygulamalarının yapıldığına da tanık olunmaktadır. Dolayısıyla başta belirtildiği gibi, kent(sel) yenileme/dönüşüm kavramı ile ne anlatılmak istendiği, hedefi, kapsamı ve amacı ile nasıl uygulandığına bakılarak anlaşılabilir. Ancak öncelikle, kentsel dönüşümün/yenilemenin nasıl ortaya çıktığına ve eğer bir gereksinimden doğduysa hangi gereksinimden kaynaklandığına bakmak gerekir.

Kentsel Dönüşüm Gereksinmesi

19. yüzyıldan günümüze kadar kentsel dönüşümün çeşitli gereksinimlere bir yanıt olarak ortaya çıktığı ve bu gereksinimleri karşılamak için ise daha çok kentsel yenileme projelerinin kullanıldığı görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında “Park Hareketi”, kente doğayı getirme, bu harekettten sonraki kentsel yenileme projeleri ise kentin geniş bulvar ve cadde gereksinimini karşılamaya yöneliktir. 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de ortaya çıkan “Bahçe Kent Hareketi” ve “Yeni Kentler Hareketi” temiz, sağlıklı ve güzel çevrelere sahip bir kent gereksinimine yanıt vermek istemiştir. 1960’lar ve 1970’lerden 1980’lere kadar olan dönemde fiziksel bozulma ile toplumsal bozulma arasında doğrudan bir bağlantı olduğu kabul edilmiş ve kentsel yenileme/iyileştirme projeleri ile özellikle kent merkezlerinin çevreleri ve kenar mahallelerde toplumsal sorunlar çözülmeye çalışılmıştır

(Akkar, 2006: 30-31).

1980'li yıllarda dünyada neoliberal politikaların ağırlık kazanması kentsel dönüşüm anlayışında da değişime yol açmıştır. Neoliberal politikalarla kentsel alan bütünüyle metalaştırılmış ve kentsel alanlarda sınıfların hak sahipliği, yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır (Kurtuluş, 2006: 9). Kente bütünüyle ekonomik açıdan bakın bu anlayış, küresel kent ya da dünya kenti söylemiyle ifade edilmektedir. Küresel ekonominin ulus devletler değil, ancak kentler ve bölgeler üzerinden eklenildiği ileri sürülmektedir (Öktem, 2006: 55). Ulusal ekonomi yerine kent ekonomisi öne çıkarılmakta, New York gibi küresel kentlerin kendi uluslararası politikasını oluşturması gerektiği savunulmaktadır (Smith, 2006: 14-15). Görüldüğü üzere, burada ulus devlet yerine kentlerin öne çıkarılması ve kentlerin de birbirleriyle "yarışması" söz konusudur. Bu nedenle kentler kendilerini "pazarlamaya" çalışmakta, kimi ticaret, kimi turizmle öne çıkarılmak istenmektedir. Ülkemizde de bugün siyasal iktidarın İstanbul'u küresel bir kent yapmayı hedeflediği ve bunu da kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla gerçekleştirmek istediği bilinmektedir (Öktem, 2006: 53).

Özetle, 1980'lerden günümüze dünyada ve ülkemizde kentsel politikalarda ekonomik belirlemciliğin öne çıktığı söylenebilir. Kentsel politikalar bu biçimde algılandığında kentsel dönüşümü artık bir gereksinimi karşılamaya dönük bir araç olarak ele alma olanağı da kalmamaktadır.¹ Oysa kentsel dönüşüm bir amaç değil, kentsel sorunların çözümünde kullanılan bir araçtır (Wilson, 1967: XV).

Kentsel dönüşümün kentsel sorunların çözümünde kullanılan bir araç yani bir gereksinime yanıt ya da (neo liberal) bir politikanın uygulama aracı olarak kullanılıp kullanılmadığını anlamak için kentsel dönüşümün amaçlarını ortaya koymak gerekir.

1 Buna karşın, ülkemiz açısından bakıldığında, kentsel dönüşümün neoliberal kentsel politikalarla değil, kentleşmenin bugünkü niteliğinin doğal sonucu ve küreselleşmeye ayak uydurma gereksiniminden kaynaklandığına ilişkin görüşler de savunulmaktadır. Bu görüşlerden birine göre, kentleşmenin hızının yavaşlaması, başka bir deyişle Türkiye'nin "dingin kentleşme" sürecine girmesi sonucu ve dünya kentler sistemine ayak uydurması gerektiğinden kentsel dönüşüm öne çıkmıştır (Bademli, 1992:32-37). Benzer başka bir görüşe göre ise, kentsel dönüşüm anlayışında son yıllarda bir değişiklik yaşanmaktadır ve bu değişim de, "kentsel büyümenin yavaşlamış olması, kentsel dokunun deprem hasarına duyarlı olması, AB uyum süreci ve 2002'de göreve gelen güçlü ve reform taraftarı bir hükümet" olmak üzere dört faktörden kaynaklanmaktadır (Kocabaş, 2006:12,105).

Kentsel Dönüşümün Amaçları

Kentsel dönüşüm tanımında belirtildiği gibi çeşitli amaçlarla yapılabilmektedir. Ancak kentsel dönüşüm, daha önce belirtildiği üzere, izlenen genel bir politikanın (neoliberal) bir uygulama aracıdır aynı zamanda. Bu nedenle kentsel dönüşümün amaçları, genel amaçlar (yazılmayan-ideolojik amaçlar) ve uygulamasal amaçlar (söylenen-yazılan, meşruiyeti sağlayıcı amaçlar) olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir.

1. Genel Amaçlar

Kentleşmeyle ilgili yeni kuramlar,² kentleşmenin bağımsız bir süreç olmadığını, politik ve ekonomik değişme kalıplarıyla ilişki içinde analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen kuramcılar arasında H. Lefebvre, M. Castells ve D. Harvey sayılabilir (Güçlü, 2002: 11). Kentleşmeye ekonomi-politik açıdan yaklaşan bu kuramlar çerçevesinde bakıldığında, kentsel dönüşümüne izlenen politikaların mekâna yansımaları biçiminde değerlendirmek zorunlu görülmektedir. Bu bağlamda, dünyada ve Türkiye’de izlenen neoliberal politikalar ile kentsel dönüşüm arasındaki ilişkinin ortaya konulması, kentsel dönüşüm ile neyin amaçlandığının anlaşılması bakımından gereklidir.

Günümüzde çeşitli nedenlerle kentin gelişimine etkide bulunmaktadır. Kentin işlemeyen yönlerini düzeltmek ya da kurumsal olarak idari kuruluşlarla ifade edilen tüm toplumsal sistemin uzun vadeli çıkarları doğrultusunda yönlendirilebilecek bir politikayı uygulayabilmek için aslında daha fazla idari müdahaleye gereksinim duyulmaktadır (Castells, 1997: 123). Ancak bu müdahalelerin toplumsal eşitsizlikleri artırmaya değil azaltmaya bir etkide bulunması gerekir. 1980 sonrası izlenen neoliberal politikalar ile merkezi ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği yasal reformlar ise yeni bir sermaye sınıfı yaratmakta, yabancı sermayeyi teşvik söylemiyle kentsel mekândaki kullanım ve mülkiyet haklarını bu yeni sermaye lehine yeniden düzenlemektedir. Bu düzenlemeler, kentsel topraklardaki kullanım ve mülkiyet hakkının alt sınıflardan üst sınıflara ve kamu mülkiyetinden özel mülkiyete doğru geçişini sağlamaktadır (Kurtuluş, 2006: 9). Böylece, yapılan düzenlemeler ve izlencelerle ekonomik çıkarlar ve sınıf çıkarları doğrudan mekâna yansımaktadır (Bk. Castells, 1997: 139).

Türkiye’de kentsel dönüşüm literatürüne bakıldığında, kentsel dönüşümün 1950’li yıllardan beri uygulanmakta olduğu görülmektedir. Ancak son yıllarda

2 Bu konuda, özellikle ekolojik kuram (Chicago okulu) ile ilgili olarak Bk. (Duru-Alkan, 2002).

neoliberal politikaların izleyicisi olan mevcut siyasal iktidar (AKP yönetimi) döneminde gündemin ön sıralarına taşınan kentsel dönüşüm projeleri ile önceki yıllarda uygulanmakta olan kentsel dönüşüm projeleri nitelik ve amaç bakımından ayrılmaktadır. Bu ayrışmayı, siyasal iktidarın İstanbul'u küresel kentler yarışında yerini alarak bir küresel kent (dünya kenti), bir dünya markası yapma hedefinden anlamak olasıdır (Perouse, 2006: 31; Öktem, 2006: 56-59). Burada kentsel dönüşüm önceki yıllarda gerçekleştirilenler gibi bir gereksinimden ya da uygulamasal amaçlardan kaynaklanmamakta, kente neoliberal bakışın bir sonucu olarak, kentsel dönüşüm projelerinin ekonomik/rant amaçlı olduğu görülmektedir.

Son yıllarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin kentsel alanda tekel rantlarına sahip bölgelerde kalan gecekondu mahalleleri ve eski kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Gecekondu alanlarında düzensiz mülkiyet hakları ve imar sorunları, eski kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında ise parçalı mülkiyet hakları, genelde kiracı olan yoksul toplumsal sınıfların sağlıklı yaşama koşulları ve şiddet potansiyeli uygulanan ya da uygulanması tasarlanan dönüşüm projelerinin meşruiyetini sağlamaktadır. Böylece, yoksul ve emekçi sınıflardan yeni sermaye birikim sürecinde yükselen sınıflara rant transferinin gerçekleşmesi ve alt sınıfların kentsel alanda tutunabilme dayanaklarının ortadan kaldırılması gözden uzak tutulmaktadır (Kurtuluş, 2006: 9).

Rant transferi ile kentsel alanda alt sınıfların barınma olanaklarda meydana getirilen daralma kentsel mekânda sosyal sınıfların ayrışması ile sonuçlanmaktadır. Bu sonuç, literatürdeki modern kentin kentle bütünleşme idealinin³ de çöküşü anlamına gelmektedir (Kurtuluş, 2006: 10). Kentsel ayrışmanın belirginleştiği bir dönemde kentsel bütünleşmenin savunulması güçleşmektedir.

2. Uygulamalı Amaçlar

Kentsel dönüşüm beş temel amacı gerçekleştirmek üzere ortaya çıkmıştır (Roberts, 2000'den Akkar, 2006:30). Bu amaçlardan birincisi, kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıdır. İkincisi, kent dokusunu oluşturan bir çok ögenin fiziksel olarak sürekli değişim gereksinimine yanıt vermektir. Kentsel dönüşümün üçüncü amacı, kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı başarılı bir ekonomik kalkınma yaklaşımını ortaya koymaktır. Kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmaya yönelik stratejilerin ortaya konulması dördüncü amaçtır. Kentsel dönü-

3 Bk. (Kongar, 1982:29-31; Kayıkcı, 2004:106-111).

şüm beşinci amacı ise, toplumsal koşullar ve politik güçlerin ürünü olarak kentsel politikaları şekillendirme gereksinimini karşılamaktır.

Bu temel amaçlar doğrultusunda, kentsel dönüşümün farklı biçimdeki uygulamaları, uygulamaya dönük amaçları çeşitlendirmektedir. Örneğin, kentsel yenilenmenin amacı ve uygulama biçimi ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ekonomik ve siyasal sistemine doğrudan bağımlı görülmektedir (Akdeniz, 2001: 186). Gelişmiş ülkelerde kentsel yenileme başlıca üç amacı gerçekleştirilmekte kullanılmaktadır. Bunlar; yoksulluk yuvalarının temizlenmesi (slum clearance), kent merkezlerinin, anakentlerin öteki kesimleri ve yöre kentler ile aralarındaki ekonomik canlılık ayırımlarını gidermek üzere bu kesimlerin yenilenmesi ve son olarak da, kent merkezlerindeki yerel yönetimlerin akçal olanaklarının artırılmasıdır (Keleş, 2002: 430).

UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Dünyada Kentsel Dönüşüm

Dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm deneyiminin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Bu ülkelerden biri İspanya'dır. İspanya'da 1970'lerden sonra kent dokusunun dönüştürülmesine odaklanan Barcelona Okulu olarak bilinen bir platform ortaya çıkmıştır (Erkal, 2006: 66). Barcelona'da kentsel dönüşüm 1976 yılında başlatılan "Metropolitan Alan Planlama Çalışması" ile başlatılmış, fiziksel-sosyal-ekonomik yaklaşımlarla kentin dönüşümü sorunu bütüncül bir anlayışla ele alınmıştır (Demirtaş-Esgin, 2006: 157).

Fransa'da da kentsel dönüşüm oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Özellikle Paris'teki kentsel yenileme, dünyada kentsel dönüşüm açısından önemli bir deneyimdir. Burada uygulanan izlenç gösterişli olmasının yanında halktan aldığı tepkiyle de ilginç bir örnek olma özelliği taşımaktadır (Castells, 1997: 124).

Hollanda'daki kamu-özel ortaklığını içeren kentsel yeniden yapılanma deneyimine bakıldığında, teknik bir yaklaşımla kent merkezlerinin düzenlenmesi ve yeniden inşa edilmesi (1945-1970) ve sosyal odaklı kentsel yenileme (1970-1982) girişimcilik yaklaşımıyla bütünleşen "kentsel yenilikçilik" (urban innovation) olmak üzere üç ayrı dönem tespit edilmektedir (Spit, 2004: 108-109).

İngiltere'de⁴ mahalle izlencelerine bakıldığında zaman içinde kentsel dönüşümün nitelik değiştirdiği saptanmaktadır. Birinci kuşak olarak tanımlanan izlencelerde, konut stokunun fiziksel olarak iyileştirilmesi öngörülmüştür. Burada sağ-

4 Bu konuda ayrıca Bk. (Cullingworth and Nadin, 1994).

lıksız konutların yıkılıp yerine sosyal konut yapılması ile olarak belirlenmiştir. İkinci kuşak izlenceleri, standartlara uygun olmayan, kullanılamaz hale gelen özel mülkiyetteki konutların iyileştirilmesi ve ulusal konut stokunun köhneleşmesinin azaltılması gerekliliğine odaklanılmıştır. 1990 sonrası üçüncü kuşak izlencelerde ise diğer iki kuşak izlencelerde olduğu gibi konut odaklı değil, alan odaklı girişimler söz konusudur. Bu izlencelerde kentsel yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutlarına çözüm üretilmesi hedeflerine yer verilmiştir (Kocabaş, 2006: 6).

Günümüzde dünyada kentsel dönüşüm çeşitli ortaklık türleri ve amaçlarla gerçekleştirilmektedir (Bk. Tablo.1). Bu projelere bakıldığında ortaklıkların genelde kamu-özel sektör işbirliğine dayandığı söylenebilir. Amaç açısından bakıldığında ise, yukarıda belirtilen uygulamalı amaçlar dışında planlamaya halkın katılımının sağlanmasından, yoksul halkın konut sorunlarına çözüm bulmaya kadar farklı amaçlardan söz edildiği görülmektedir.

Tablo.1- Dünyada Kentsel Dönüşüm/Yenileme Projelerinin Amaçları ve Ortaklıkları

Proje adı ve alanı	Amaç	Ortaklık
BELLENDEN YENİLEŞME PROJESİ Londra, İngiltere	- Bölgedeki, yapı stokunun yenileşmesini sağlamak, - Fiziksel gelişimin yanı sıra toplumsal ve ekonomik gelişmeye yönelik programlar geliştirmek, - Mülk sahiplerinin proje karar süreçlerine katılımını sağlama ve onların projeye sahip çıkmalarını temin etmek.	Kamu ve yerel halk İşbirliği Çalışma Grubu
RİO KENTİ GECEKONDU SAĞLIKLAŞTIRMA PROGRAMI Rio de Janeiro, Brezilya	- Program çerçevesinde, konutların iyileştirilmesi, - Yaşam şartlarının düzeltilmesi, - İş ve eğitim olanaklarının artırılması, - Halkın örgütlenmesi ve onların kapasitesinden yararlanılması	Kamu ve Yerel halk İşbirliği
HİROŞİMA- DANBARA KENTİ YENİDEN İNŞA PROJESİ Hiroşima, Japonya	- Özellikle fakir halkın konut sorunlarına çözüm bulmak, - Geniş ölçekte yeşil alan, park ve kamu alanları elde etmek, - Halk ile belediye arasında ihtiyaçlar konusunda sistematik bir ilişki kurmak.	Kamu-Özel sektör ve yerel halk İşbirliği
THEBES YERLEŞMESİ PLANLAMAYA KATILIM PROJESİ Yunanistan	- Halkın, konutların proje ve planlama boyutunda katılımının sağlanması, - Kültür, dükkan ve diğer servisler için ortak mekânların yapımında halkın katkı vermesi	Merkezi Yönetim Yerel Yönetim

CARDIFF PROJESİ Galler, İngiltere	- Ekonomik ve fiziksel gücünü kaybeden Cardiff'i canlandırmak, - Özel sektör girişimcilerine yatırım olanaklarını sağlamak, - Sosyal yaşamı artırmak	Kentsel Geliştirme Kurumu - Kamu - Özel sektör
JAMAİKA KENTSEL YOKSULLUK PROJESİ Jamaika, Orta Amerika	- Yerleşmenin çöp toplama, sokak temizliği vb. gibi problemlerinin çözülmesi, - İş yaratma, insan kaynağının kullanılması, - Hijyen konularının çözülmesine yönelik olarak eğitim programları yapılması ve halkın projeye katılımlarının sağlanması	Özel Sektör Yerel Yönetim Üniversite
PADDINGTON PROJESİ Londra, İngiltere	- Ticari merkez yaratmak, - Bölgenin ekonomisini canlandırmak, - İş geliştirmeye yönelik eğitim alanları geliştirmek, - Kamu yatırımları için kentsel alanlar yaratmak	Paddington Dönüşüm Ortaklığı - Mülk Sahipleri - Girişimciler - Yerel Yönetim Birimleri
ELEPHANT& CASTLE PROJESİ Londra, İngiltere	- Sosyal ve ekonomik yaşam şartlarını iyileştirmek, - Yerel ekonomiyi canlandırmak, - Sosyal dışlanmayı ortadan kaldırmak - Kentin sosyal ve teknik altyapısı ile ilişki kurmak	Ortaklık Kurulu - Yerel Gruplar - Girişimciler - Yerel Yönetim Birimleri - Sivil kuruluşlar
DOCKLAND PROJESİ Londra, İngiltere	- Kent merkezinin uluslararası bir ticari merkez haline dönüştürülmesi, - Projenin, bir arazi ve proje geliştirme mantığı içinde serbest piyasa koşulları içinde gerçekleşmesinin sağlanması, - Planlama, tahsis, kamulaştırma ve pazarlama vb. gibi kamu yetkilerinin tek elde toplanması, - Ekonominin canlandırılması ve iş olanaklarının canlandırılması.	Proje Geliştirme Şirketi - Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim - Özel Sektör
SOLIDERE PROJESİ Beyrut, Lübnan	- Kamu ve özel sektör işbirliği ile proje geliştirmek, - Proje finansmanı yaratmak, - Beyrut merkezinin günün koşullarına göre yeniden inşa etmek, - Yeni bir eğitim ve sağlık servisleri sunmak	Kamu-Özel sektör İşbirliği

Kaynak: www.kentsyenileme.org ağ kaynağından derlenen bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere dünyada kentsel dönüşüm uygulamaları, aralarında bazen benzer özelliklere rastlansa da birbirinden oldukça farklıdır. Ülkelerin konuya bakış açıları, izledikleri politikalara bağlı olarak değişmektedir. Bu da daha başlangıçta kentsel dönüşüm izlencelerinin ve bununla ilgili mevzuatın oluşturulmasında büyük farklılıklar ortaya çıkarmaktadır (Andersen, 2004: 151).

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Türkiye’de 1980’li yıllar, İstanbul’daki birbiriyle ilişkili ancak birbirinden farklı iki tür kentsel dönüşüm/yenilemeye tanıklık etmiştir. Bunlardan birincisi, bir çok gecekondu mahallesinin çok daha yüksek yoğunluklara ulaşmasını sağlayan, piyasanın önyak olduğu yapılaşma, öteki ise, devlet destekli büyük ölçekli yenileştirme projeleridir (Kocabaş, 2006: 107). Bu dönem aynı zamanda, kentsel gelişmeyi bir bütün olarak ele alan planlama anlayışından, kentin belirli bölgeleriyle sınırlı (bölük pörçük) bir planlama, başka bir deyişle projecilik anlayışına geçişe işaret etmektedir. 1999 depremi⁵ ve AB uyum sürecinin bu yeni anlayışın gerekliliği olarak ileri sürülmesi (Kocabaş, 2006: 105-112), son dönem yapılan/yapılacak kentsel dönüşümün meşru bir zemine oturmasını kolaylaştırmıştır.

Türkiye’deki kentsel dönüşüm projelerinin (uygulayım sal) amaçlarına bakıldığında, gecekondu bölgelerinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin, gecekonduda yaşayan insanları çağdaş konutlara kavuşturmayı ve bu bölgeleri yeterli teknik ve sosyal altyapı ile donatarak yüksek yaşam ölçünlerine ulaşmasını sağlamayı amaçladığı görülmektedir. Ancak bu amaçlar dışında ya da bunlara ek başka amaçlar da bulunmaktadır. Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi projelerindeki çevresel değerleri koruyarak Ankara’ya yeşil alan ve yeşil koridor kazandırmak, Çankaya GEÇAK projesindeki, iyeliği belediyeye ait olup gecekondular tarafından işgal edilmiş arsaları tekrar kamuya kazandırmak (Akdeniz, 2001: 189) ya da Küçükçekmece projesindeki, kentsel dokuya görünür çirkinliğinden çıkararak, belli standartlara göre kabul edilebilir bir görünüm kazandırmak (Perouse, 2006: 30), bu amaçlara örnek olarak verilebilir.

Kentsel dönüşümün uygulandığı alanlar çeşitlenince, projelerin amaçları ve özellikleri (örneğin uzlaşma ilkeleri) de çeşitlilik göstermektedir (Bk. Tablo.2).

5 Kentsel dönüşümde depremden korunmanın temel amaç olarak gösterildiği projelere örnek olarak Zeytinburnu Pilot Projesi (ZPP) verilebilir. Projeyi gerçekleştirecek olan “İstanbul Şehircilik Atölyesi”ne göre ZPP’nin ana amacı, kısa vadede, insanların enkaz altında kalmasını önlemek; uzun vadede, vizyonel dönüşüm, güvenli nitelikli kentsel doku için, kalıcı, kesin ve köklü önlemler geliştirmektir (Bk. Yapıcı, 2004: 80).

Tablo.2- Türkiye’de Kentsel Dönüşüm/Yenileme Projelerinin Amaçları ve Uzlaşma İlkeleri

Proje adı, alanı, yılı	Amaç	Uzlaşma ilkeleri
PORTAKAL ÇİÇEĞİ VADİSİ PROJESİ Çankaya, Ankara 1989-1984 I. Etap	<ul style="list-style-type: none"> - Proje bazında yapılaşma, - Arazi Geliştirme, - Kamu-Özel Sektör İşbirliği. 	<ul style="list-style-type: none"> - İnşaat emsalinin azaltılması, - Alanın %70'inin yeşil olması, - Arsa sahiplerinin kaynak ayırmamaları, - Proje geliştirme maliyetinin girişimci tarafından karşılanması, - Yaratılan değerın mülk sahiplerince paylaşılması.
DİKMEN VADİSİ PROJESİ Dikmen, Ankara 1989-1994 I. Etap	<ul style="list-style-type: none"> - Ankara’da, 5 km uzunluğunda, bir rekreasyon alanı ile birlikte bir kültür ve eğlence koridoru yaratmak, - Vadinin, 5.000 adet gecekondulardan tamamen uzlaşma yolu ile arındırılmasını sağlamak, - Stratejik bölgelerinde, yatırımların kaynağını sağlamak. 	<ul style="list-style-type: none"> - Vadide yapılacak konutlardan, ancak haksahibi olanların yararlanması, - Haksahiplerine verilecek konut değerinin hesaplanmasında, mevcut arsa ve gecekondu büyüklüğünün baz alınması, - 80 m2 konut büyüklüğünün, karşılığı belirlenen, ortalama puanın, altında kalanların ilave bedel ödemeleri, üstünde kalanların ise bedel almaları, - Ancak, her bir haksahinin tek bir konuta sahip olması, - Haksahiplerine konutlar yapılanaya kadar kira yardımı yapılması.
ZAFER MEYDANI PROJESİ Bursa 1996-2000	<ul style="list-style-type: none"> - Kent merkezinde stratejik konuma sahip ve çok hisseli alanın kente kazandırılması, - Projenin piyasa koşullarında gerçekleşmesi için kamu-özel sektör-arsa sahibi işbirliğinin kurulması 	<ul style="list-style-type: none"> - Arsa sahiplerinin, yatırımdan arsa hisseleri oranında pay alması, - Projenin yapılabirliği için iftaye binasının da projeye dahil edilmesi, - Alışveriş merkezinin yer altında gerçekleştirilmesi, - Merkezin üstünde bir kamu kullanımına açık bir meydan yaratılması.
ZAFERTEPE PROJESİ Zafertepe, Ankara 1987	<ul style="list-style-type: none"> Türkiye’de gecekondu alanlarında yaşam standartlarının yükseltilmesini örgütlülük içinde sağlamak. 	<ul style="list-style-type: none"> - Fiziksel çevre ile ilgili her türlü planlama, mimari ve mühendislik projeleri Kent-Koop uzmanlarınca yapılacaktır, - Talep örgütlenmesi Çevre-Koop tarafından yapılacaktır. - İşgücü kooperatif ortaklarınca sağlanacaktır.
ERTUĞRULKENT PROJESİ Nilüfer, Bursa	<ul style="list-style-type: none"> - Belediye ile Emir-Koop işbirliği ile arsa maliyetini minimize ederek bir toplu konut projesi gerçekleştirmek, - Projenin planlama, mimari konsept ve altyapı projelerininin bir bütünlük içinde tek elden hazırlanması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Şahıs mülkiyetinin proje kapsamında bütün olarak değerlendirilmesi, - Arazi sahipleri, hisselerinin 1/3 ünü Belediye’ye bedelsiz, 1/3 ünü ise Emir-Koop’a belirlenecek bir bedel karşılığı satması koşulu ile, kalan 1/3 net arsa karşılığı, proje içinde imar hakkı alması, 6.000 konutluk projede, tüm mimari konsept projelerin, kooperatif

1995-2004		üyelerinin de talepleri dikkate alınarak tek elden yapılması.
DERİCİLER PROJESİ Çekirge, Bursa Devam Ediyor	- Kent merkezindeki, çöküntü alanının çağdaş kent parçasına dönüştürülmesi, - Kültürpark ve Çekirge bölgesi ile bir çekim merkezi yaratılması.	- Projenin, Belediye tarafından özel sektör ve Dericiler Derneğinin görüşlerini içerecek şekilde ele alınması, - Kararların projeden etkilenen tüm grub temsilcilerin katılacağı Proje Karar Kurulu'nda ele alınması, - Belediye'nin yeni sanayi alanı altyapı yatırımlarının hızlandırılması için yardımcı olması.
KUŞTEPE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ Şişli, İstanbul	- Kuştepe'de, güvenli yapı ve sağlıklı çevreler yaratmak, - Planlama yaklaşımını klasik imar planı dışında, proje geliştirme mantığı içinde ele almak - Parsel bazında yapılaşma yerine proje bazında yapılaşmanın sağlanacağı yenilikçi yaklaşımları gerçekleştirilmesi.	Mülk sahipleri, belediye ve girişimci belirlenen ilke ve stratejiler kapsamında bir araya getirmek.
ROMAN MAHALLESİ PROJESİ Şişli, İstanbul Devam ediyor	- Barınma sorunlarının çözümü, - Kentsel yaşamın iyileştirilmesi, - Topluluğun bölgeye entegrasyonu, - Çocuk ve kadın nüfusun eğitilmesi ve aile bireylerine iş olanakları sağlamaya yönelik beceri programlarının geliştirilmesi.	- Roman mahallesinde yaşayanların örgütlü hale gelmesi, - Belediye ve Roman halkı arasında işbirliği yapılması, - Roman halkının projeye katılması, - Belediyenin iş yaratma konularında seçenekler üretmesi.

Kaynak: www.kentsyenileme.org ağ kaynağından derlenen bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda örnek olarak verilen projelerde de bu çeşitlilik hemen göze çarpmaktadır. Örneğin, Dikmen Vadisi Projesinde gelişmiş ülkelere benzer olarak gecekonduların/yoksulluk yuvalarının temizlenmesi amaçlanmaktadır. Ancak bazı projelerde de asıl amaç belirtilmek yerine, projenin meşruiyetini sağlayan amaçlara yer verilmesi yeğlenmektedir. Örneğin Kuştepe projesinde projenin meşruiyetini sağlamak için üstü örtük olarak Kuştepe'nin güvensiz, sağlıksız bir yer olduğu vurgusu yapılmakta, Roman Mahallesi projesinde ise orada oturanların barınma sorununun çözümü ve onlara iş olanakları sağlanması vaadilmekte-

dir. Bu amaçlar, ülke genelinde ele alınması gereken barınma ve işsizlik gibi sorunların bile parçacı bir anlayışla, projelerle çözülmek istendiğini, başka bir deyişle planlamadan kopuşu, yani projeciliği çok iyi ifade etmektedir.

KENTSEL DÖNÜŞÜM SORUNLARI

Dünyada ve Türkiye’de neoliberal bir anlayışla uygulanan kentsel dönüşüm projeleri, projelerin toplumsal sorunları çözmeyi ve toplum yararını temel almasından kaynaklanan bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Oysa, kentsel yenileme/dönüşüm süreçleri, içinde yaşayanları temel alan sosyal bir sorun olarak ele alınıp çözülebilir (Gürsel, 2004: 70).

Kentsel dönüşüm sonucu ortaya çıkan sorunlar arasında, mekânsal ayrışma, soylulaştırma ve sosyal dışlanma sayılabilir.

Mekânsal Ayrışma. Benimsenen neoliberal kent planlama anlayışı, seçkin, rekabeti esas alan, mekân kullanımının piyasa kurallarına biçimlendirildiği, güvenliği ve ayrışmayı ön plana çıkaran yeni bir kent ve kentleşme biçimini ortaya çıkarmaktadır (Smith, 2002: 430-437). Bu ise ulusal kalkınmacı modelin ve modernleşmeci kent düşüncesinin kent mekânını bir bütünsellik içinde kurgulayan modernist kent planlamasının, yurttaşlık temelinde bir bütünleşme ve sosyo-mekânsal bir yakınlaşma politikasının da terkedilmesi anlamını taşımaktadır (Geniş, 2007: 70).

Kentsel dönüşümün işte bu neoliberal kent planlama anlayışının bir uygulama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kentsel dönüşüm projeleriyle kamusal mekândaki mülkiyet ve kullanım hakları belli bir sınıfa (yeni sermaye sınıfı-geç profesyoneller) transfer edilerek kentsel mekân özelleştirilmekte, bu da sosyal sınıfların mekânda ayrışmasına neden olmaktadır. Mekânsal ayrışma, kamusal mekânda bir arada bulunabilme, temas edebilme halini ortadan kaldırmaktadır (Kurtuluş, 2006:10).

Soylulaştırma. Neoliberal kent planlama anlayışının bir ifadesi de soylulaştırma (seçkinleştirme)dır. Soylulaştırmada, devlet desteğiyle akışkanlaştırılmış bir piyasa aracılığıyla bireysel mülk sahiplerini harekete geçirmek söz konusudur (Smith, 2006: 25).

Dünyadaki soylulaştırma deneyimine bakıldığında, kent merkezlerindeki istihdam yapısının değişmesi ve bunun genç profesyoneller olarak adlandırılan gruplara yeni iş olanağı sunmasının soylulaştırmanın önemli bir nedeni olarak kabul edildiği görülmektedir.⁶ Genç profesyoneller, banliyölere taşınmaktansa kent

merkezine yakın alanlara taşınmayı yeğlemektedirler (Andersen, 2004: 157). İş- te soylulaştırma da bu taleplerin yaşama geçirilmesi biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'deki kentsel dönüşüm projelerinin de -özellikle İstanbul'u- soylulaştırılmış, küresel bir kent yapma amacına yönelik olarak tasarlandığı görülmektedir. Yaşanabilir konut alanları sunma iddiasındaki bu projelerin, yoksulların kent merkezinden dışlanması ve bu alanların orta ve üst sınıf yerleşim alanlarına dönüşmesi ile sonuçlandığı gözlenmektedir (Geniş, 2007: 78-79).

Sosyal Dışlanma. Geçmişte konut ve yoksulluk sorunu, toplumsal ve mesleki hareketlilik ve sosyal devlet izlenceleri ile azaltılabilmekteydi. Günümüzde ise sürekli/güvenceli işlerin azalması, parçalanmış (istikrarsız) işgücü pazarının giderek kalıcılaşması ile tanımlanan post-Fordist ekonomi ve istihdam rejimi, yoksulluk tuzağından kaçan, eğitimsiz ve herhangi bir mesleki beceriye sahip olmayan büyük bir nüfus kesiminin yaşama olasılığını azaltmaktadır. Böylelikle, kent merkezinin, finans yatırımcıları, şirketlerin merkez büroları ve yeni hizmet etkinliklerinin istilasına uğraması, düşük gelirli yerleşme ve konut edinme şansını zayıflatmaktadır. Bu durum ise yeni kentsel yoksulluk olarak nitelendirilmektedir (Mingione, 1993: 326'dan Kaygalak, 2001: 127).

Yoksulluğa yönelik geliştirilen yeni stratejiler de giderek artan yoksulluğu dikkate alarak sosyal dışlanmayı önlemeye öncelik vermektedir.⁷ Örneğin, İngiltere'de benimsenen bir izlençe çerçevesinde gerçekleştirilecek kentsel dönüşümle yoksul mahallelerle ülkenin geri kalanı arasındaki açıklığı kapatarak mekânsal eşitsizliğin azaltılması hedeflenmektedir (Kocabaş, 2006: 33). Ancak, uygulamada kentsel dönüşümün bu eşitsizliği azaltmak bir yana, var olan eşitsizliği derinleştirerek sosyal dışlanmayı artırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Son yirmi yılda Türkiye'de yaşanan deneyim de, kent merkezindeki değeri yükselmiş alanlardaki yoksullar ve alt sınıfların kent dışına atılmak istendiğini göstermektedir. Soylulaştırma ve mekânsal ayrışmayla kent merkezinden dışlanan

6 Literatürde soylulaştırmanın nedenleri farklılık gösterse de onu ortaya çıkaran koşullar şöyle sıralanmaktadır: "Düşük gelir grubunun yerinen edilmesi ve yerine dada yüksek gelir grubunun yerleşmesi ile yeni sosyal ayrışma yapısının ortaya çıkması; yapıcı çevrede farklı, özel mimari tasarımlarla kendini ifade eden fiziksel dönüşümün yaşanması; benzer sosyal statü ve yaşam standardına sahip olanların bir arada yaşadığı konut alanları yaratılması; arsa ve konut piyasasında değerlerin yeniden tanımlanması, inşaat sektöründe yeni fırsatların yaratılması" (Warde, 1991: 225'ten Sönmez, 2006: 122).

7 Bu konuda Bk. (Halleröd-Larsson, 2007).

yoksullar, bir yandan tehlikeli sınıflara, öte yandan da modernleşmekte direnen geri kalmışlara indirgenmektedir (Geniş, 2007: 80). Böylece, sosyal dışlanmaya yol açmanın yanında, kentsel dönüşümün meşruiyeti de sağlanmış olmaktadır.

SONUÇ

Kentsel dönüşüm son yıllarda kent ile ilgili konularda en çok kullanılan kavramlardan biridir. Ülkemizde son dönemde işbaşında olan siyasi iktidar da kentsel sorunların çözümünde en geçerli yöntem olarak kentsel dönüşümden söz etmektedir. Ayrıca İstanbul'un bir küresel kent olması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır. Kullanılan bu neoliberal kentsel politika söylemi aslında kentsel dönüşüm projeleriyle neyin amaçlandığını da ortaya koymaktadır.

Küreselleşme ile birlikte neoliberal politikaların yaygınlaşması, toplumsal eşitsizliği artıran kentsel politikaların üretilmesine yol açmıştır. Kentsel dönüşüm bu politikaların en sık başvurulan uygulama araçlarından biridir. Kentsel dönüşüm her ülkenin koşullarına göre farklı anlamlara gelebilmekte ve farklı gereksinimlere yanıt verebilmekte ise de, çoğunlukla kentsel mekânda mülkiyet ve kullanım hakkını alt sınıflardan üst sınıflara transferine yol açan ve genel olarak soyulaştırma olarak tanımlanan bir görünüm sergilemektedir. Bu özellik ülkemizde de kentsel mekânda mekânsal ayrışmaya ve alt sınıfların kentsel mekânda tutunma olanağını ortadan kaldırarak dışlanmalarına yol açmaktadır. Bu sonuç, kentsel bütünleşmeyi öngören modern kentten, kentsel mekânda ayrışmaya yol açan postmodern kente geçişi ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDENİZ, Halil (2001); İmar Planlarının Uygulanmasında Arazi ve Arsa Düzenlemesi, Teknik Yay., Ankara.
- AKKAR, Z. Müge (2006); "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye", Planlama, Sayı: 36, 29-38.
- ANDERSEN, Hans Skifter (2004), "Konut Alanlarında Bozulma ve Konut Alanları Yenileme Stratejilerinde Avrupa ve Amerika Deneyimleri", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, İstanbul, 151-164.
- BADEMLİ, Raci (1992); "Kent Planlamasında Yeni Gündem: Dingin Kentleşme", Kent Kooperatifçiliği Yedinci Teknik Kongresi, TÜRK KENT Yay., Ankara.
- CASTELLS, Manuel (1997); Kent, Sınıf, İktidar, (Çev. A. Erendil), Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- CULLINGWORTH, J. Barry-NADIN, Vincent (1994), Town and Country Planning in Brita-

- in, Eleventh Edition, Routledge Pres, London and New York.
- DEMİRTAŞ, Yalçın-ESGİN, İsmet; "Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barselona", Planlama, Sayı: 36, 155-162.
- DURU, Bülent-ALKAN, Ayten (2002); 20.Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- ERKAL, Namık (2006), "İspanya Kentlerinde Güncel Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Barselona Örneği", Dosya 01, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yay., Ankara, 66-69.
- GENİŞ, Şerife (2007); "Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayırışma", Sivil Toplum, 5 (17-18), 69-84.
- GÜÇLÜ, Sevinç Ö. (2002); Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- GÜRSEL, Yücel (2004); "Türkiye'de Kent Yenilemesi Sorunları", Mimarist, Yıl: 4, Sayı: 12, Yaz, 69-72.
- HALLERÖD, Björn-LARSSON, Daniel (2007); "Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion", International Journal of Social Welfare, Blackwell Pub.
<http://www.kentselyenileme.org> (Erişim Tarihi: 06.06.2007).
- KAYGALAK, Sevilay (2001), "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş Mahallesi Örneği", Praksis, Sayı: 2, Bahar, 124-172.
- KAYIKÇI, Murat (2004); "Gecekondu Olgusunun Yeniden Ele Alınışı", Türk İdare Dergisi, Yıl: 76, Sayı: 443, 105-118.
- KELEŞ, Ruşen (1980); Kentbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2002); Kentleşme Politikası, 7.Baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2007); "Kentsel Dönüşüm Anlayışını Dönüştürmek", Özel Kalem: Türkiye'nin Yerel Yönetim Dergisi, Mayıs (Sayı: 5), 32-33.
- KOCABAŞ, Arzu (2006); Kentsel Dönüşüm(/Yenileş(tir)me): İngiltere Deneyimi ve Türkiye'deki Beklentiler, Literatür Yay., İstanbul.
- KONGAR, Emre (1982); "Kentleşen Gecekonducular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yay., Ankara.
- KURTULUŞ, Hatice (2006); "Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak", Planlama, Sayı: 36, 7-12.
- ÖKTEM, Binnur (2006); "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri", Planlama, Sayı: 36, 53-64.
- PEROUSE, Jean-François (2006); "Kentsel Dönüşüm Halleri Hakkında Birkaç Saptama: Aman, İstanbul Miami Olmasın!", İstanbul, 57, 28-32.
- SMITH, Neil (2006); "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soyulaştırma", (Çev. İ. Urkun Bowe-İ. Gündoğdu), Planlama, Sayı: 36, 13-28.
- SÖNMEZ, Nihan Ö. (2006); "Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme", Planlama, Sayı: 36, 121-128.

- SPIT, Tejo (2004); "Kamu-Özel Sektör Ortaklıkları: Kentsel Yeniden Yapılanma Sürecinde Gerilimli Bir İlişki: Hollanda Deneyimi", Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Belediyesi Atölye Çalışması, İstanbul, 108-116.
- WILSON, James Q. (1967); "Introduction", Urban Renewal, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- YAPICI, Mücella (2004); "İstanbul Nereye Gidiyor? Kentsel Dönüşüm mü? Kentsel Bölüşüm mü?", Mimarist, Yıl: 4, Sayı: 12, Yaz, 76-80.